

AKADÉMIAI SZÉKFOGLALÓ - LAUDÁCIÓ

**Mors et vita tematika
Baksai József művészetében**

Baksai József művészetének kulcsszava a dualitás, a kettősség. Ez megnyilvánul egyrészt alkotói módszerében, az ábrázolt témákban és az alkalmazott technikákban egyaránt. Képtárgyai között egyaránt megtalálhatók az antik mitológia szereplői, az ókori görög, egyiptomi vagy krétai történetekre utaló motívumok, illetve az Ó- és Újszövetség mozzanatai, szimbolikus alakjai is. Sőt gyakran jelenít meg olyan figurákat, amelyek egyszerre utalnak profán és szakrális tartalmakra. Ezt erősíti asszociációs munkamódszere. Az elsődleges tartalmakon túl Baksai minden művéhez járul egy másik, látszólag az elsővel ellentétes értelmezés is. A nézőt, a megjelenített elemek asszociatív társítása vezeti el az alkotó számára lényeges, de első megközelítésben konkrétan nem látható, illetve nem nyilvánvaló momentumok felfedezéséhez. Filozofikus spekulációra azonban nincs szükség, hogy megértsük műveit, hiszen többek között a címadással, és komplementer fogalmakat felidéző asszociációs módszerével is irányítja a befogadói folyamatot.

Egy másik látszólagos ellentmondás a festményei és grafikái közötti különbségben rejlik. A grafikák finom rajzok, visszafogott színvilág jellemzi őket, míg festményei rusztikus felületű, expresszív hatású, sokszor kontrasztos színekből épülő kompozíciók. Azonban az egyik alapvető párhuzam a festmények és grafikák (ceruzarajzok, akvarellek, kollázsok) között a tematikai következetesség. A másik a készítési folyamat azonossága, hiszen mindkét műfajban rétegek egymásra halmozásából alakul a faktúra. Csakhogy, amíg a rajzokon apró, leheletnyi ceruzanyomok, az akvarellek és kollázsok esetében transzparens rétegek egymásra rakódásából bontakozik ki a képfelszín,

addig a festményeken vaskos festékcsoomókból hozza létre a rusztikus képfelületet.

A technikai megoldások között sokkal több a hasonlóság, mint a különbség, mégis az elkészült alkotások gyökeresen eltérő hatást keltenek.

Az ellentmondás feloldásának kulcsa pedig, *a művész maga*, aki a parányi és az óriási, a kint és bent, a lent és a fent, vagy a profán és a szakrális között *közvetítő* szerepet tölt be. Közvetítő, tehát egyszerre összeköti és el is választja ezeket az egymás pandanjainak számító, de lényegében közös tőről fakadó fogalmakat.

Baksai szinte egész életműve alapvetően az élet és halál dualitásáról szól, de vannak képei, sorozatai, amelyek konkrétan ezt a kérdéskört dolgozzák fel.

A *Mors et vita* (2000) című diptichonon a születés és az elmúlás pillanatával kapcsolja össze az élet és halál kérdéskörét. A nagyméretű, fekete vásznanon egy-egy aprócska gyermekalak jelenik meg. Az emberi lét korszakainak ábrázolásában a gyermekek egyértelműen az élet kezdetét, illetve korai szakaszát jelentik. A gyermek a folytonosságot, a jövőt, és egyben magát az életet (*vita*) szimbolizálja. Baksai képén a fekete szín a gyász jelképeként idézi fel a halált (*mors*). A születés pillanatára emlékeztető motívum, és a kisgyermekek fekete színnel való összekapcsolása, valamint az elföldelés-temetés felidézése révén utal arra a dualításra, miszerint a kezdet magában rejti a befejezést, illetve, hogy minden vég egyben valaminek a kezdetét jelenti. Az ugyancsak 2000-ben festett *Stigmák* című képén, a Krisztus sebeit szimbolizáló öt vörös rózsza szintén fekete alapon jelenik meg. A stigma, egy másik, Baksainál többször visszatérő, az élet és halál

gondolatkörhöz tartozó témához, a *keresztrefeszítés*hez kapcsolódik. Baksai képein a keresztrefeszítés tematika a szenvedés és a kín valamint a halandó emberi test szinonimája. A keresztrefeszítés szenvedéseihez kapcsolódik a két képen is megfestett *Tetanizáció* (1992) is. Krisztus a kereszten látható *A Koponyák hegye* (1998) című festményen. A *Böjt I-II.* (1997) és a *Tor* (1997) című képek pedig a húsvéti ünnepkörrel való összefüggésük révén köthetők a keresztrefeszítéshez.

A görög mitológiában a Halál megszemélyesítője, *Thanatosz* (2000) kopasz, vicsorgó férfiként jelenik meg Baksai egyik grafikáján.

Thanatosz és Hüpnosz (az Álom) ikertestvérek, az Éj (Nüx) istennőjének fiai. Alvilági palotájuk a sötétség barlangja, ahová soha egyetlen fénysugár sem téved. Az alvilággal való összefüggés révén, az antik mitológia minden alvilági istensége, aki Baksainál megjelenik, így többek között *Árészt* (1990), *Hádészt* (1993) vagy *Hekatét* (1991), a halállal való kapcsolatra is utal. Az álom ikertestvéreként értelmezett halál, a több grafikán is megjelenő *Morpheuszt* (1996, 2002) alakjával is kapcsolatot mutat. Ezt jelzi az 1996-os szénrajzon, a profilarcba montázsszerűen belerejtett halálfej. Morpheusz volt az álmok fő alakítója (neve jelentése is: *az alakító, a formázó*). Emiatt a művész-művészet metaforájaként is értelmezhető. Ovidius *Átváltozások (Metamorphoses)* című műve szerint Morpheusz elsősorban az álmok emberekkel kapcsolatos részleteiért volt felelős, s mivel ő felelt a királyok és hősök álmaiért is, ezért gyakran testvérei fölé emelve, „az álmok görög isteneként” említik.

Baksai József életművének egyik jellegzetes motívuma, a Vanitas-metafora, amely szintén alapvetően az idővel kapcsolódik össze. A

vanitas szó a földi dolgok hiábavalóságát, értéktelenségét és mulandóságát jelöli. A legfontosabb Vanitas-szimbólum a koponya (vagy halálfej). Másrészt az idő folyamatosságát jelző elemek (például homokóra, pókháló, épületrom) és a mulandósággal szembesítő motívumok (például tükör, hervadó virágok, szappanbuborék) utalnak a Vanitasra a különböző korok képi ábrázolásain. **Vanitas** Baksai több festményének (*Vanitas* 2002) és grafikájának (*Vanitas* 1994, 1996, 2003) is témája, amit a koponyával jelenít meg. A legvégsőig lecsupaszított emberi maradvánnyal való összekapcsolása révén utal az elmúlásra és az idő-metaforára is.

A **Mors et vita** gondolatkör át meg átszövi Baksai egész életművét. Mivel ezt egy laudáció keretein belül nem lehet bemutatni, ezért a 2008-ban készült *Block 11.* című sorozaton keresztül szemléltetem részletesebben ezt sokrétű tematikai szálát. Baksai Józsefnek ez a sorozata szervesen illeszkedik alkotói folyamatába, azon belül a most tárgyalt élet és halál dualitásának kérdéskörét feldolgozó művei sorába. De nem csak a tematika kapcsolja közvetlenül a korábbi festményekhez ezeket a képeket, hanem az alkalmazott munkamódszer is azonos: Baksai vaskos festékcsomókból hozta létre rusztikus képfelületeit. Ezeket a tisztán festékből képzett relieffestményeket legtöbbször puszta kézzel, ecset vagy más közvetítő eszköz használata nélkül formázta.

A sorozaton belül négy hasonló méretű és felépítésű kép szorosabban összetartozik. Mind a négy álló téglalap alakú, és rajtuk rácsszerkezetet idéző osztásban téglalapszerű rusztikus festékpászmák mint felnagyított ecsetnyomok, vagy szabálytalan tetőcserepek sorakoznak. Ezek a képek címeikben egyrészt az őselemekre utalnak – *Tűz, Víz és Föld* – a levegő viszont nem szerepel közöttük, hiszen a negyedik kép a *Hold*

címet viseli. A mátrixban elhelyezett festéknyomok között valamennyi képen megjelenik egy-egy koponya. A sötétkékekkel megfestett *Víz az Örökkévalóság* alcímet kapta. A kép felső harmadának közepén megjelenő koponyatetőn a varrat sárga színű, ami az örökkévalóság színe. A fekete árnyalataival komponált *Föld* alcíme: *Tisztaság*, amire szintén csak a rajta látható koponya kékszínű varrata utal. A kék ugyanis többek között a tisztaság jelképe. A *Hold* nem kapott kiegészítő címet, de alapvetően fehér színe szintén gazdag szimbolikát hordoz, hiszen a tisztaság, az ártatlanság, a győzelem és a tökéletesség, ezen túl pedig az isteni fény szimbóluma.

A *Tűz a Feltámadás* alcímet viseli, és vörös színe a vér asszociációját is felidézi. Szorosan hozzá köthető a *Stigmák* (2008) című kisebb méretű kép, amelyen a rózsa-stigma szintén a már említett *keresztrefeszítés*hez kapcsolódik.

Baksai képein a keresztrefeszítés, a már említetteken kívül a feltámadás által az újjászületést, az életet és a lélek halhatatlanságát is szimbolizálja. Ezzel a gondolattal van összefüggésben a sorozat másik képe, *A fekete fal* című nagyméretű, vízszintesen osztott diptichon. A képen koponyatetők törnek elő, domborodnak ki a fekete alapból – ami egyrészt felidézi a Koponyák hegyét, a halál-áldozatot, másrészt olyan hatást kelt, mintha magok kelnének ki a földből. Ezzel a kép az (újjá)születésre, illetve a „nincs értelmetlen halál” gondolatra is utal. A *születés-elmúlás* dualitását idéző asszociáció révén a már említett 2000-es *Mors et vita* kompozíciójával is rokonítható. A koponya, mint már említettem, Baksai korábbi képein Vanitas-szimbólumként szintén megjelenik. Ezt az összefüggést erősíti, hogy a jelenlegi képsorozatban is szerepel egy *Vanitas* (2007) című kisebb méretű, sötétzöld

kompozíció. A sorozat záró darabja, a *Kapu* (2008) fehér alapon megjelenő fekete mátrixos struktúrájú rács-szerkezetet formáz. A kép bal oldalán oszlopszerű kitüremkedés, ezen szintén koponya, melynek homloka közepén céltábla látható. Az oszlop Krisztus szenvedéseinek eszközei (*arma Christi*) között is szerepel, így a rózsza mellett a sorozaton belül ez szintén utal Krisztus szenvedéstörténetére, egyben feltámadására, azaz egyetemesen az újjászületésre is.

Baksai most említett és a *mors et vita* tematikába sorolható művei mind az emlékezés eszközei. Emlékeztetnek az időbeli távlatokra. A történelmi vagy a művészeti múltra. A pillanatnyi jelenre. A személyes jövőnkre. *Memento mori!* Emlékeztetnek a halálra és az élet folytonosságára, a születésre és a megújulásra is. Baksai József valamennyi műve igyekszik megragadni mulandó létünk örök értékeit az idő végtelen folyamában. Képei egyben mementókként figyelmeztetnek a pillanatnyi és mulandó állapottal szemben az örök, azaz időtálló értékek jelentőségére.

Dr. Szeifert Judit
művészettörténész